

2. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И. А. Зимняя // Тertia. Альманах. – Дніпропетровськ : ДГУ, 2005. – 157 с.
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека освітньої політики / [під заг. ред. О. В. Овчарук]. – К.: К.І.С., 2004. – 112 с.
4. Компетентностный подход в педагогическом образовании : [коллективная монография] / [под ред. В. А. Козырева, П. Ф. Родионовой]. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2004. – 392 с.
5. Хуторской А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты [Электронный ресурс] / А. В. Хуторской // Эйдос : Интернет-журнал – 2002. – 23 апреля– Режим доступа:
<http://www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm>.

РЕЗЮМЕ

Ж. Д. Горина. Межкультурно-коммуникативная компетентность – украиноведческий вектор филологического образования.

В статье определены сущность и структурное содержание понятия «межкультурно-коммуникативная компетентность» личности на основании реализации компетентностного подхода к реформированию филологического образования в вузах Украины. Разграничено понятия «компетенция» и «компетентность», установлены существенные признаки компетентности.

Ключевые слова: межкультурно-коммуникативная компетентность, компетентностный подход.

SUMMARY

Zh. Gorina. Intercultural and communicative competence is the Ukrainian-studies vector of philological education.

The article deals with the defining the essence and structural content of such notion as «intercultural and communicative competence» of personality under the conditions of the philological education reforming on the basis of competence approach implementation.

Key words: intercultural and communicative competence, competence approach.

УДК 410+417.7+419.79

О. А. Кучерява

Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського

ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО СЛОВЕСНИКА (когнітивно-концептуальний підхід)

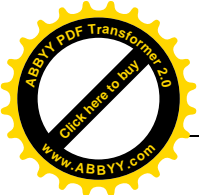
У статті визначено шляхи реалізації когнітивно-концептуального підходу до аналізу художнього тексту та його місце у формуванні національно-мовної особистості майбутнього філолога. Прийоми концептуального аналізу проілюстровано різними типами завдань, дібраних відповідно до видів текстової інформації.

Ключові слова: художній текст, національно-мовна особистість, концептуальний аналіз.

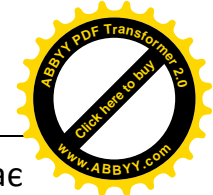
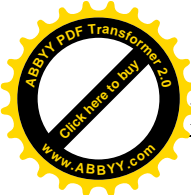
Постановка проблеми. Антропоцентризм як один із різновидів філософського вчення на сьогодні здобув широку популярність у багатьох гуманітарних науках, зокрема став провідним принципом лінгвістики та лінгводидактики.

Аналіз актуальних досліджень. У центрі антропоцентричної наукової парадигми знаходиться поняття мовної особистості (Г. І. Богін, Ю. М. Караулов, В. І. Карасик, В. В. Красних та інші), яке з позиції культурологічного підходу до вивчення мови уточнюють як «національно-мовна особистість» (Т. В. Симоненко, Л. В. Скуратівський), «українська культуромовна особистість» (О. М. Семенов), «україномовна особистість» (Л. І. Мацько). У лінгвістиці поняття мовної особистості орієнтує вчених на дослідження концептів і типів дискурсів, характерних для певної особистості (В. І. Карасик), національно-культурної складової дискурсу (В. В. Красних), структури мовної особистості (Ю. М. Караулов), комунікативної компетенції як предмета психолінгвістики (К. Ф. Сєдов) тощо. Здобутки антропоцентричної лінгвістики уточнюють понятійний апарат лінгводидактики вищої школи. Зокрема, вчені-методисти наголошують на реалізації функціонально-комунікативного і культурологічного підходів до формування мовної особистості студента філологічного факультету (Л. І. Мацько, Л. М. Паламар, М. І. Пентиліук, О. М. Семенов), обираючи основною дидактичною одиницею текст як продукт мовленнєво-мисленнєвої діяльності мовної особистості, виразник її картини світу, лексику, індивідуального і колективного, типового та унікального (креативного) в мовній свідомості і водночас носій національно-культурної та соціальної інформації. Робота з текстом забезпечує формування дискурсивної та етнокультурознавчої (культурознавчої) компетенцій як складових мовної особистості, у зв'язку з чим окремої уваги потребують функціональний та когнітивно-концептуальний підходи до аналізу художнього тексту (Л. Г. Бабенко, Т. А. Єщенко, Ю. В. Казарін, М. П. Крупа, Л. В. Поповська та інші). Недостатня методична розробленість останнього підходу зумовила **актуальність предмета дослідження** – концептуальний аналіз художнього тексту у системі вищої філологічної освіти.

Мета статті – визначити шляхи реалізації когнітивно-концептуального підходу до аналізу художнього тексту та його місце у формуванні національно-мовної особистості майбутнього філолога.

Виклад основного матеріалу. Оскільки феномен мовної особистості є об'єктом вивчення психології, соціології, культурології, лінгвістики та лінгводидактики, в науковій літературі зустрічаємо низку поглядів на зміст і структуру мовної особистості. У загальних рисах мовна особистість – це «особистість, яка виявляє себе в мовленнєвій діяльності і володіє певною сукупністю знань та уявлень» [2, 51], а саме індивідуальних (індивідуальний когнітивний простір), соціальних (колективний когнітивний простір), національно-культурних (когнітивна база) [2]. У вітчизняній літературі вчені-методисти зміст поняття мовної особистості уточнюють: «це узагальнений образ носія мовної свідомості, національної мовної картини світу, мовних знань, вмінь і навичок, мовних здатностей і здібностей, мовної культури і смаку, мовних традицій і мовної моди» [3, 3]; «це будь-яка людина, що послуговується мовою не лише як сукупністю лінгвістичних правил, а передусім як засобом вираження національно-культурного простору» [1], «виражена в мові (текстах) і через мову, реконструйована в основних своїх рисах на базі мовних засобів, акумулює в собі психічний, соціальний, культурний, етичний та інші компоненти, відображені через її мову і дискурс» [6, 9]. Як бачимо, у структурі мовної особистості обов'язково виокремлюють національно-культурні складові – етноконцепти та пов'язану з ними систему цінностей, уявлень, понять, які в трирівневій моделі мовної особистості, за Ю. М. Карауловим, означені як лінгвокогнітивний, або тезаурусний, рівень. Тезаурус особистості фіксує систему знань про навколишній світ, тобто відтворює картину світу, яка є «результатом усієї духовної активності людини, а не якоїсь однієї її сторони» та «виникає у людини під час усіх її контактів зі світом» [5, 19]. У практичній діяльності форми і види контактів з навколишнім світом можуть бути найрізноманітнішими, зокрема за допомогою художніх творів. Адже, за влучним висловом Д. С. Лихачова, художня література відіграє важливу роль у створенні концептів національної мови. Крім того, у тексті відтворюється індивідуально-авторська картина світу. Отже, сприймання та аналіз художніх творів впливає на формування художньої картини світу мовної особистості, яка є вербальною актуалізацією когнітивної картини світу. Художня картина світу вторинна, вона створюється за допомогою мовних засобів та охоплює культурні концепти, а також індивідуальні концепти письменника [4].

У вивченні культурних концептів важливу роль відіграє концептуальний аналіз. Він спрямований на вивчення базових концептів художнього тексту, допомагає занурюватись в ідейно-художній зміст твору, досліджувати національно-культурні концепти, їх структуру, динаміку розвитку, місце у творчості окремого письменника або письменників певної епохи тощо. Вибір прийомів концептуального аналізу залежить від видів текстової інформації. Власне, художній текст як дидактичний матеріал може виступати:

1) джерелом етнографічної, історичної, міфологічної, культурологічної інформації про етносимволи, культурні концепти, оніми, фразеологічні одиниці, наприклад (1):

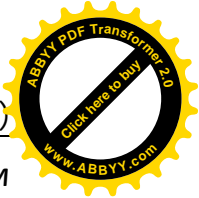
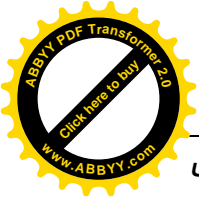
(...) Сліпуче сяйнули блискавки. Вдарив страшний грім. У неймовірному страхі люди припали до землі. А коли підвели голови, то не побачили красуні Полі. Замість неї виросло дивовижне дерево – високе та струнке, як дівчина. – Де наша Поля? – закричали в розпачі батьки Житий і Добриня. – То наша Поля! – вигукнув котрийсь із односельців, показуючи рукою на дерево. – Що за дерево? – дивувались задні. – То Поля, – відповідали їм. Так і пристало до дерева назва – тополя (С. Плачинда. Язичницькі легенди. Тополя).

2) етнокультурним тлом, на якому мовні одиниці розкривають свій глибинний зміст – національно-культурне забарвлення, наприклад (2):

А Оріся була вже не дитина, вирівнялась і викохалась, як біла тополя в леваді. Подивиться було на її старий сотник, подивиться на її пишний зріст і хорошу вроду, порадується батьківським серцем, що дождав на старість собі такої дочки, а часом і посумує (П. Куліш. Оріся).

3) виразником національної культури, національних цінностей, образів за допомогою системи текстових концептів, утілених у мовних одиницях, наприклад (3): балада Т. Г. Шевченка «Тополя» («Отак тая чорнобрива / Плакала, співала / І на диво серед поля / Тополею стала»), вірш І. Драча «Тополі, тополі» («Над світом високі тополі / Несуть своє горде крило... / Належим жіночій ми долі, / Куди б нас життя не вело...»).

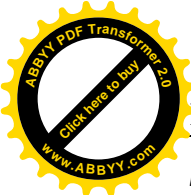
У роботі з текстами інформативно-етнографічного характеру (приклад 1) використовуються прийоми аналізу, порівняння, узагальнення, доповнення інформації, групування етномовних одиниць. Наведемо приклади завдань: *Розкрийте міфологічне значення слова «тополя».*

Чому тополя стала об'єктом традиційних порівнянь? З яким символічним значенням «тополя» використовується у народних піснях? Назвіть відомі Вам українські дерева-символи, порівняйте особливості використання їх у народних піснях.

Окрім того, художні твори дозволяють зануритись у зміст культурного концепту, що можливе на основі дослідження лексичного значення слова, яким названо концепт, а саме тих смислів, в яких слово фігурує в тому чи іншому контексті. Для встановлення смислового обсягу культурного концепту, як наголошує В. А. Маслова, необхідно залучати найрізноманітніші контексти (поетичні, філософські, публіцистичні, наукові) та суміжні види мистецтва (музику, живопис, декоративне мистецтво). Пропонуємо такі види завдань до приклада (2): *Знайдіть у творі та розкрийте зміст етнокультурознавчої лексики. З якою метою автор звертається до етнокультурознавчої лексики? У якому значенні використовується слово «тополя» у художньому творі? Які асоціації викликає у Вас порівняння «як тополя»? Наведіть приклади порівняльних зворотів, позначених національно-культурним забарвленням, уведіть їх у текст. Як інтерпретується образ тополі в інших видах мистецтва?*

Одним з прийомів вивчення культурних концептів є аналіз прислів'їв, приказок, прецедентних текстів, фразеологізмів, які містять ключові слова етнокультури, як-от: *доля, правда, краса, рушник, місяць, вінок, хліб* тощо. Аналіз може доповнюватись ілюстраціями з художніх творів, які слугуватимуть своєрідною спонукою, метою саморозвитку мовної особистості і водночас забезпечуватимуть активну позицію студента в осягненні духовної і матеріальної української культури. Наприклад, прочитайте уривок, пригадайте фразеологізми з ключовим словом «рушник»; які обряди, пов'язані зі сватанням і весіллям, вони відтворюють; поясніть значення фразеологізмів, доберіть синонімічні та антонімічні фразеологічні одиниці: *«Пішла Маруся у кімнату і винесла на дерев'яній тарілочці два рушники довгих та мудро вишитих, хрест-навхрест покладених, і положила на хлібові святому (...), узявши рушники, піднесла на тарілочці перше старшому старості, а там і другому. Вони, уставши, поклонилися, узяли рушники й кажуть: – Спасибі батькові й матері, що своє дитя рано будили і доброму ділу навчили. Спасибі і дівочці, що рано уставала, тонко пряла і хорошенькі рушники*

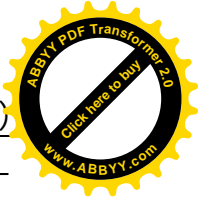
придбала»(Г. Квітка-Основ'яненко. Маруся) – дбати рушники, посилати за рушниками, подавати рушники, ставати на рушнику.

У процесі роботи з текстовими концептами використовують повний концептуальний аналіз, який ґрунтується на вивченні концептуального простору тексту: визначенні набору ключових слів художнього твору і базового концепту та описі концептосфери базового концепту (Л. Г. Бабенко, Ю. В. Казарін). Наприклад: *Прочитайте вірш І. Драча «Тополі, тополі». Виділіть ключові слова твору (тополя, жіноча доля, бабуса, матір, кохана, жіноцтво) та головне ключове слово (тополя). Побудуйте асоціативні зв'язки між ключовими словами, виділяючи ядро та периферію. Опишіть концептосферу концепту «тополя», а також пов'язані з ним атрибути, асоціації, індивідуально-авторські характеристики, етнографічну інформацію. Сформулюйте ідею твору, наголошуючи на концептуальній інформації.*

Висновки. Підсумовуючи викладене, сформулюємо основні положення використання когнітивно-концептуального підходу до аналізу художнього тексту: 1) художній твір розглядаємо як основу функціонування комунікативно релевантної частини культурного концепту і відповідно як цікавий ілюстративний матеріал для дослідження семантики мовних одиниць, які репрезентують концепт; 2) концептуальний аналіз художнього тексту дозволяє змодельовати структуру текстового концепту, проінтерпретувати його складові, в тому числі національно забарвлені, та описати зв'язки між ними, визначаючи місце концепту в культурному, соціальному, професійному просторі; 3) прийоми концептуального аналізу художнього тексту слід використовувати у практиці викладання цілого комплексу дисциплін мовно-літературного циклу, передбачених нормативною і варіативною частинами навчальних планів філологічних факультетів, що дозволить забезпечити вивчення української мови в етнокulturологічному контексті, формування у студентів національно-мовної картини світу, а також активізувати дидактичний потенціал художнього твору як важливого складника національної системи виховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Засекіна Л. Мовна особистість в сучасному соціальному просторі [Електронний ресурс] / Л. Засекіна. – Режим доступу : www.politic.org.ua.

2. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В. В. Красных. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. – 375 с.
3. Мацько Л. Аспекти мовної особистості у перспективі педагогічного дискурсу / Л. Мацько // Дивослово. – 2006. – № 7. – С. 2–4.
4. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М.: АСТ: Восток – Запад, 2007. – 314 с.
5. Роль человеческого фактора в языке: язык и картина мира / Б. А. Серебренников, Е. С. Кубрякова, В. И. Постовалова и др. – М.: Наука, 1988. – 216 с.
6. Семенов О. М., Базель Л. О. Мовна особистість учителя в художній літературі / О. М. Семенов. – К.: Фенікс, 2008. – 224 с.

РЕЗЮМЕ

О. А. Кучерявая. Художественный текст как способ формирования национально языковой личности будущего словесника (когнитивно-концептуальный подход).

В статье представлены основные пути реализации когнитивно-концептуального подхода к анализу художественного текста, его роль в формировании национально языковой личности будущего филолога. Приемы концептуального анализа проиллюстрированы разнообразными типами заданий, подобранных в соответствии с видами текстовой информации.

Ключевые слова: художественный текст, национально языковая личность, концептуальный анализ.

SUMMARY

O. Kucheruava. Literary text as the way of development of students-philologist's national language personality(cognitive and concept approach).

The main ways of realization of cognitive concept approach to text analysis, the possibility of using this approach in formation of national language personality of students-philologist are offered in the article. The methods of concept analysis are illustrated with different linguistic tasks.

Key words: literary text, national language personality, concept analysis.

УДК 371.302.81+491.79+413.028

А. С. Надолинська

Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського

СИСТЕМА ВПРАВ З РОЗВИТКУ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ УМІНЬ І НАВИЧОК У МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ

У статті розглянуто різні типи та види справ. Серед численних класифікацій, запропонованих ученими, виокремлено і конкретизовано базову систему вправ, що спрямована на розвиток лексикографічних умінь і навичок у студентів філологічного фаху. На прикладі уточненої групи вправ проілюстровано послідовність лексикографічної роботи.

Ключові слова: лексикографічні вміння і навички, студенти-філологи, лексикографічні вправи.

Постановка проблеми. В умовах інформаційно-технологічного XXI століття популярність словниково-довідникових джерел стрімко